

POST-SYNODALE
APOSTOLISCHE EXHORTATIE
AMORIS LAETITIA
VAN PAUS FRANCISCUS
OVER DE LIEFDE IN HET GEZIN

Inhoud

- A. Tekst van de persconferentie naar aanleiding van de voorstelling van de exhortatie in Brussel op 8 april 2016
— *Mgr. Luc Van Looy, bisschop van Gent* 3
- B. Overwegingen bij de synode betreffende de roeping en de zending van het gezin in de Kerk en de wereld van vandaag
— *Mgr. Luc Van Looy* 7
- C. Amoris Laetitia: samenvatting van de apostolische exhortatie van paus Franciscus over het gezin
— *Mgr. Jean-Pierre Delville, bisschop van Luik* 14
- D. Uittreksels uit de exhortatie 21

14.06.2016

men» (Da 4,24). «Water blust een laaiend vuur en goedheid verzoent de zonden» (Sir 3,30). Dit is ook wat sint Augustinus onderricht: «Zoals we bij brandgevaar snel water gaan zoeken om het te blussen, [...] zo ook, wanneer uit ons stro de vlammen opslaan door de zonde en wij daardoor in nood zijn, verheugen wij ons over de mogelijkheid om een werk van barmhartigheid te verrichten als werd ons daarin een bron aangereikt om de brand te blussen».[353]

HOOFDSTUK NEGEN: HUWELIJKS- EN GEZINSSPIRITUALITEIT

Spiritualiteit van aandacht, troost en bemoediging

323. Het is een diepe geestelijke ervaring om iedere naaste met Gods ogen te bekijken en erin Christus ter herkennen. Dit vraagt een belangeloze beschikbaarheid die het mogelijk maakt om zijn waardigheid te waarderen. Men kan slechts helemaal aanwezig zijn bij anderen, als men zich belangeloos geeft en al het andere rondom zich vergeet. Zo verdient de geliefde onze aandacht. Jezus gaf ons het voorbeeld. Als mensen hem naderden om hem te spreken, liet Hij zijn blik op hen rusten en bekeek Hij hen met liefde (cf. Mc 10,21). In zijn nabijheid voelde niemand zich verwaarloosd omdat zijn woorden en gebaren de uitdrukking waren van deze vraag: «Wat wilt u dat Ik voor u doe?» (Mc 10,51). Dit is wat dagelijks te beleven valt in het gezin. Daar worden we er voortdurend aan herinnerd dat iedereen die met ons samenleeft al onze aandacht verdient, want ieder bezit een oneindige waardigheid aangezien iedereen het voorwerp is van de onmetelijke liefde van de Vader. Dit doet een tederheid ontstaan die «in de ander de vreugde opwekt van het zich bemind voelen. Tederheid wordt op een bijzonder manier uitgedrukt als de duidelijk zichtbare beperktheden van de ander omringd worden met liefdevolle zorg».[388]

[353] De catechizandis rudibus, I, 14, 22 : PL 40, 327; cf. Apostolische exhortatie Evangelii gaudium (24 november 2013), nr. 193: AAS 105 (2013), p. 1101.

[388] Relatio finalis 2015, nr. 88.

A. TEKST VAN DE PERSCONFERENTIE op 8 april 2016

Mgr. Luc Van Looy

Amoris Laetitia, een ander gelaat van de Kerk

Ik wil u mijn eerste indrukken geven na mijn kennismaking met dit pauselijk document. Het is het resultaat van een lang en breed overlegproces dat door paus Franciscus is gewild toen hij onmiddellijk twee synodes aankondigde over hetzelfde thema: “De roeping en de zending van het gezin in de Kerk en de wereld van vandaag”. Maar niet alleen dat. Meteen riep hij ook de bisschoppenconferenties op om de vragenlijst die voorafgaat aan zo’n synode publiek te maken (ook via internet) en om dus zoveel mogelijk mensen te betrekken. Wat dan ook gebeurd is, ook in ons land. Hetzelfde gebeurde na de eerste buitengewone synode met het slotdocument. We kunnen echt spreken van een **synodaal proces**, letterlijk betekent dat: een samen op weg gaan. Dat geldt ook voor de synode in oktober jl. waaraan ik op uitnodiging van de paus mocht deelnemen. Er waren geen taboes en de paus zelf moedigde aan om alles bespreekbaar te stellen in de verschillende dialoggroepen.

De tekst die nu voor mij ligt is duidelijk van de hand van paus Franciscus. We herkennen zijn (soms flamboyante en breedvoerige) stijl en ook zijn (jezuïtische) methodiek van “leren onderscheiden”. Maar voor alles herkennen we de pastor die deze paus is die in woord, maar nog meer in daden, mensen nabij wil zijn. AMORIS LAETITIA is dan ook **allereerst een pastoraal en niet een doctrineel document**. Dat betekent dat het vertrekt vanuit de realiteit die is zoals ze is in al haar complexiteit en diversiteit. Die realiteit wordt beluisterd, en niet allereerst beoordeeld. Het goede dat aanwezig is moet bevorderd worden en kansen krijgen om te groeien. Een pastorale benadering betekent: mee op weg gaan (‘synodaal’) in de vreugde (de blijdschap – ‘laetitia’), maar ook in de moeilijkheden en crisissen die mensen doormaken op relationeel vlak en in de opvoeding van kinderen. Dat moet fijngevoelig gebeuren, met veel respect, met tact en geduld, in dialoog en zonder (voor)oordelen.

Aansluitend: deze pastorale benadering is een **inclusieve benadering**. Dat

betekent: niemand wordt uitgesloten. Dat is de baseline, zo je wil, van het hele document. Samen te vatten in de sleutelwoorden in de titel van het belangrijke achtste hoofdstuk: “begeleiden, onderscheiden en integreren”. De Kerk moet er alles aan doen om mensen, in welke situatie ze zich ook bevinden, deel uit te laten maken van de gemeenschap. Dat keert als een refrein weer. In nr 243 schrijft paus Franciscus over hertrouwde echtgescheidenen dat het belangrijk is hen te laten voelen dat ze deel zijn van de Kerk, “dat ze in geen geval geëxcommuniceerd zijn en ook zo niet behandeld mogen worden omdat ze deel blijven van de kerkelijke communio.” Hij voegt er aan toe: “Een kerkgemeenschap die hen onthaalt en integreert beoefent de naastenliefde”. Dit is de grondtoon.

Daarom durf ik te gewagen van een grondige verschuiving, ja zelfs van een **paradigmawissel**. Zeker wat betreft de onderwerpen die hier ter sprake komen werd de Kerk dikwijls verweten dat ze optrad met het vermanende vingertje, dat het alsmaar ging over “wat moet en wat niet mag”. Paus Franciscus toont ons een ander gelaat van de Kerk. Het is haar pastoraal gelaat, gekeerd naar de realiteit en op weg met mensen. Niet toevallig natuurlijk verschijnt deze exhortatie in het jaar van de barmhartigheid dat hij afkondigde. Op het einde van de synode reeds heb ik gezegd dat dit voor mij het einde is van een oordelende en veroordelende Kerk en ik heb toen het woord “tederheid” gebruikt. Dat herken ik helemaal in dit document. Of om het met de woorden van kardinaal Danneels te zeggen op de persconferentie in het Belgisch college in Rome op het einde van de synode: “De vraag is niet allereerst: wat is er veranderd? Maar wel: wie is er veranderd? Het antwoord is: de Kerk.”

Ik sprak reeds over de **methodologie** van de paus. Vertrekkend vanuit de realiteit: begeleiden, onderscheiden en integreren. Daarom is het zo belangrijk om altijd de concrete levensomstandigheden van mensen te verdisconteren, “precies omwille van de waarheid”, lees ik in nr 79. Neem nu de kwestie van het ontvangen van de communie voor hertrouwde echtgescheidenen. Ik citeerde al de grondtoon: “niemand is uitgesloten van de kerkelijke communio”. Onderscheiding is weer het sleutelwoord. Over de eucharistie zegt hij dat ze geen beloning is voor de volmaakten maar voedsel voor elke mens (vn 351).

304. Het is kleingeestig om alleen te overwegen of het handelen van een persoon al of niet beantwoordt aan een wet of algemene norm, omdat dit onvoldoende is om een volledige trouw aan God in het concrete bestaan van een menselijk wezen te erkennen en te waarborgen. Ik vraag nadrukkelijk dat we altijd het onderricht van sint Thomas van Aquino herhalen en leren integreren in de pastorale onderscheiding: «Niettegenstaande er in de algemene principes een zekere noodzaak is, ontmoeten we des te meer afwijkingen naarmate we afdalen naar het specifieke [...]. Op het vlak van het handelen daarentegen is de waarheid of praktische rechtschapenheid niet dezelfde voor allen in de specifieke toepassingen, maar alleen in de algemene principes. Voor hen bij wie de rechtschapenheid in hun daden dezelfde is, is die niet op dezelfde manier gekend door allen [...]. Hoe meer men afdaalt naar de details, hoe meer uitzonderingen er zijn».[347] Het is waar dat algemene normen een goed zijn dat men nooit mag ontkennen noch verwaarlozen maar in hun formulering kunnen ze onmogelijk alle uitzonderingssituaties omvatten. Tegelijkertijd moet men zeggen dat het precies om die reden is, dat wat deelt uitmaakt van een praktische onderscheiding in een specifieke situatie, niet tot het niveau van de norm verheven kan worden. Dat zou niet alleen leiden tot een onverdraaglijke casuïstiek maar het zou ook de waarden die zorgvuldig moeten bewaard worden, in gevaar brengen.[348]

306. In alle omstandigheden moet voor hen die moeilijkheden ondervinden om de goddelijke wet volledig te beleven, de uitnodiging weerklanken om de via caritatis te bewandelen. De broederlijke naastenliefde is de eerste wet van de christenen (cf. Joh 15,12; Gal 5,14). Vergeten we de belofte van de Schriften niet: «Houd voor alles vast aan de liefde voor elkaar, want de liefde bedekt tal van zonden» (1 Pe 4,8). «Vereffen uw zonden door aalmoezen en uw misdaden door barmhartigheid voor de ar-

[347] Summa Theologiae I-II, q. 94, art. 4.

[348] In een andere tekst waarin hij verwijst naar de algemene kennis van de norm en de specifieke kennis van de praktische onderscheiding, beweert sint Thomas dat «wanneer maar één van beide aanwezig is, het wenselijk is dat het de kennis van de specifieke werkelijkheid is die het dichtst aansluit bij het handelen»: Thomas van Aquino, Sententia libri Ethicorum, VI, 6 (uitg. Leonina, t. XLVII, p. 354).

met een klare en duidelijk mannelijke uitstraling, die zijn vrouw genegenheid en zorg betoont, is even noodzakelijk als de moederlijke zorg. Er kan een flexibiliteit zijn in de rollen en verantwoordelijkheden, afhankelijk van de concrete levensomstandigheden van elk gezin, maar de klare en welomschreven aanwezigheid van beide figuren, vrouwelijk en mannelijk, creëren de beste omgeving om een kind te laten opgroeien.

HOOFDSTUK ACHT:

BROOSHEID BEGELEIDEN, ONDERSCHIEDEN EN INTEGREREN

Het onderscheid van zogenoemde “irreguliere” situaties[325]

299. Ik verwelkom de bedenkingen van veel synodevaders die erop wilden wijzen dat «gedoopte mensen die gescheiden en burgerlijk hertrouwd zijn op zoveel mogelijk manieren meer in de christelijke gemeenschappen geïntegreerd moeten worden, waarbij elke gelegenheid tot een schandaal moet vermeden worden. De logica van de integratie is de sleutel voor hun pastorale begeleiding, opdat ze niet alleen zouden weten dat ze behoren tot het Lichaam van Christus dat de Kerk is, maar dit ook een vreugdevolle en vruchtbare wijze zouden mogen ervaren. Ze zijn gedoopt, ze zijn broers en zusters, de Heilige Geest stort in hun hart gaven en charisma's voor het welzijn van allen. Zij kunnen een bijdrage hebben in verschillende kerkelijke diensten. Men moet dus nagaan welke momenteel bestaande vormen van uitsluiting op liturgisch, pastoraal, opvoedkundig en institutioneel vlak kunnen opgeheven worden. Ze mogen zich niet alleen niet geëxcommuniceerd voelen maar ook kunnen leven en groeien als levende ledematen van de Kerk en de Kerk ervaren als een moeder die hen altijd verwelkomt, met veel genegenheid voor hen zorgt en hen bemoedigt op de weg van het leven en van het Evangelie. Deze integratie is ook noodzakelijk voor de wezenlijke zorg en christelijke opvoeding van hun kinderen».[334]

Normen en onderscheiding

[325] Cf. Catechese (24 juni 2015): ORf, 25 juni 2015, p. 2.

[334] Relatio finalis 2015, nr. 84.

Deze tekst spreekt daarom ook niet zomaar algemene oordelen uit. In de inleiding schrijft paus Franciscus dat niet alle discussies over doctrinele, morele of pastorale zaken beslecht moeten worden door het centrale leerzeg: “Eenheid in verkondiging en praktijk is natuurlijk noodzakelijk in de Kerk, maar dat sluit niet uit dat er altijd verschillende interpretaties zijn. Elk land of regio moet dan ook zoeken naar wat best past in de cultuur, gevoeligheden en plaatselijke noden.” Met andere woorden, hier krijgen de plaatselijke bisschoppenconferenties belangrijke verantwoordelijkheid als het gaat om concrete kwesties. Hier maakt hij de **decentralisatie** waarover hij reeds sprak in zijn eerste exhortatie Evangelii Gaudium verder waar. “Algemene principes moeten altijd geïncultureerd worden,” besluit hij (nr 3).

Het document is **rijk aan inhoud**. Het behandelt vele aspecten. Er staan zeer interessante passages in over huwelijksvoorbereiding, over zwangerschap en geboorte, over opvoeding en de moeilijkheden die ouders daarbij kunnen ondervinden, over de familie die mensen opvangt: zieken, bejaarden, armen en vluchtelingen, over de spiritualiteit van het gezin,... Ik was zeer getroffen door de meditatie van de paus bij het zogenaamde ‘Hooglied van de liefde’ van Paulus in de Korintiërsbrief. “De liefde verdraagt alles”, staat er (1 Kor 13,7). Dat ‘alles’ wijst weer naar die inclusieve benadering. Op verschillende momenten spreekt hij de lezer rechtstreeks aan: “Liefste verloofden, heb moed anders te zijn...” (nr. 2012), “Ouders, gijzel uw kinderen niet...” (nr. 245). Wat hij schrijft over de liefde is wervend en appellerend en wordt toch nooit zweverig. De liefde gaat door crisissen heen, weet hij.

Dit document is **niet het einde van het synodale proces**. Ik zeg: integendeel! **Er is een weg geopend, een deur opengezet**. Het is in zekere zin **“a point of no return”**: er is geen weg terug. Aan ons nu om het rijke document te lezen en te verwerken, “stukje per stukje” suggereert Franciscus zelf (nr 7). De theologen moeten ons helpen bij de tekstinterpretatie. Maar we moeten het vooral lezen en bespreken met zoveel mensen die pastoraal geëngageerd zijn, met de verantwoordelijken van catechese en gezinspastoraal en vooral ook met alle mensen die “de vreugde of de blijheid van de liefde” willen beleven “in goede en in kwade dagen”.

ven. Deze tekenen en nog andere, tonen dat het wezen van de echtelijke liefde zelf de openheid voor iets definitiefs in zich draagt. De eenwording die zich kristalliseert in de huwelijksbelofte voor altijd, is meer dan een sociale formaliteit of traditie, want ze is geworteld in de spontane neigingen van mensen. En voor de gelovigen is het een verbond voor God dat trouw vraagt: “Omdat de Heer getuige is geweest tussen u en de vrouw van uw jeugd, de vrouw, aan wie u ontrouw bent geworden, terwijl ze uw gezellin is en de vrouw van uw verbond [...]. Wees niet ontrouw aan de vrouw van uw jeugd, [want Ik haat ‘verstoting’]” (Mal 2,14.15-16).

HOOFDSTUK VIJF: LIEFDE DIE VRUCHTBAAR WORDT

Verwelkoming van nieuw leven

167. Grote gezinnen zijn een vreugde voor de Kerk. Zij zijn een uitdrukking van de edelmoedige vruchtbaarheid van de liefde. Toch mogen we de heilzame waarschuwing van de heilige Joannes Paulus II niet vergeten, waarin hij verantwoord ouderschap niet ziet als “onbegrensde voortplanting of een gebrek aan bewustzijn van wat kinderen grootbrengen inhoudt, maar eerder als de mogelijkheid aan koppels gegeven om hun onvervreembare vrijheid op een wijze en verantwoordelijke manier te gebruiken door rekening te houden met de sociale en demografische werkelijkheid alsook met de eigen situatie en hun rechtmatige verlangens”. [182]

Vader- en moederliefde

175. Een moeder die haar kind met genegenheid en medeleven omringt, helpt het om vertrouwen te schenken en laat het ervaren dat de wereld een goede plaats is waar het welkom is. Zo wordt het gevoel van eigenwaarde en ook de bekwaamheid tot intimiteit en empathie bevorderd. De vaderfiguur helpt het kind om de grenzen van de werkelijkheid waar te nemen en wordt meer gekarakteriseerd door het perspectief op de wijde wereld met haar uitdagingen, die inspanning en strijd vragen. Een vader

[182] Brief aan de algemeen secretaris van de internationale organisatie van de Verenigde Naties over de bevolking en de ontwikkeling (18 maart 1994): Insegnamenti 17/1 (1994), p. 750-751.

van een scheiding of omwille van andere redenen, en als ze moet werken zonder de mogelijkheid om haar kind aan iemand toe te vertrouwen, dan groeit het kind op in een verlatenheid die het blootstelt aan alle soorten gevaren en zijn persoonlijke ontwikkeling schade toebrengt. De Kerk moet vooral de armsten die in moeilijke omstandigheden leven nabij zijn, hen troosten, integreren en vermijden dat aan de armsten een reeks normen worden opgelegd die een rots in de branding zouden moeten zijn, maar die maken dat ze zich door hun Moeder veroordeeld en verlaten voelen in plaats van omringd door de barmhartigheid van God. In plaats van hen de leven gevende kracht van de genade en het licht van het Evangelie aan te reiken, willen sommigen er een leer van maken en deze omvormen tot “dode stenen om naar anderen te gooien”. [37]

HOOFDSTUK VIER: LIEFDE IN HET HUWELIJK

Groeien in echtelijke liefde (Caritas)

Een heel leven lang, alles gemeenschappelijk

123. Na de liefde die ons met God verenigt, is de echtelijke liefde “de grootste vriendschap”. [122] Het is een eenheid die alle kenmerken heeft van een goede vriendschap: het zoeken naar het goede voor de ander, intimiteit, tederheid, stabiliteit, en een gelijkenis onder vrienden die opgebouwd wordt door het leven dat gedeeld wordt. Maar het huwelijk voegt bij dit alles een onverbrekelijke exclusiviteit, die zich uitdrukt in het duurzame project om heel het bestaan te delen en samen op te bouwen. Laten we eerlijk zijn en de tekenen van de werkelijkheid erkennen: wie bemint, heeft niet voor ogen dat deze relatie maar een tijdje zal duren, wie de intense vreugde van het huwelijk beleeft, denkt er niet aan dat dit voorlopig is; wie deel heeft aan de volledige vereniging van de liefde, ook al is die kwetsbaar, hoopt dat dit blijft duren; kinderen willen niet alleen dat hun ouders elkaar graag zien, maar ook dat ze trouw zijn en altijd samen blij-

[37] Slottoespraak van de 14de algemene vergadering van de gewone bisschoppensynode (24 oktober 2015): ORf, 29 oktober 2015, p. 8.

[122] Thomas van Aquino, *Summa contra gentiles*, III, 123; cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, 8, 12 (uitgave Bywater, Oxford 1984, p. 174).

B. OVERWEGINGEN BIJ DE SYNODE betreffende de roeping en de zending van het gezin in de Kerk en de wereld van vandaag

Mgr. Luc Van Looy

Een intense ervaring van wereldkerk

De bisschoppensynode vond plaats van 5 oktober tot 25 oktober 2015. Er waren 270 kardinalen en bisschoppen uit alle continenten. Onder hen 22 afkomstig uit Oosterse Kerken. Er waren ook 38 lekenvertegenwoordigers, 14 vertegenwoordigers uit andere christelijke Kerken, 10 religieuzen en 23 experts theologen.

Het werkdocument bestond uit 72 bladzijden, 147 paragrafen en 3 delen:

1. De uitdagingen van het gezin, waar de grote verscheidenheid van gezinssituaties uitvoerig beschreven werd.
2. De specifieke roeping van het gezin, vooral vanuit de Schrift, de traditie en het magisterium.
3. De zending van het gezin vandaag, de pastorale houding tegenover de verschillende situaties.
Het was de bedoeling de tekst te herschrijven en de paus een beslissende aanzet te geven voor zijn ‘postsynodale apostolische exhortatie’. Deze wordt in het voorjaar van 2016 verwacht. De besluiten van de synode, in 94 paragrafen, zijn wel bekend gemaakt maar niet bindend.

In een heel open sfeer is gedebatteerd, geconfronteerd, geschreven en gecorrigeerd op zoek naar de beste pastorale houding tegenover de zeer verscheiden situaties van de familie. Iedereen had gelijk spreekrecht. Er werd vooral gewerkt in 13 taalgroepen waar in volle vrijheid kon gediscussieerd worden en vanwaar dan nieuwe teksten opgesteld werden die door het centrale secretariaat gebundeld werden om voor te leggen aan de voltallige vergadering.

Men was ervan bewust dat de snel veranderende mentaliteit van de Kerk diepgaande studies vereist die aan de grondslag kunnen liggen van een nieuwe theologische, sociologische en antropologische benadering van het huwelijk en het gezinsleven. De vraag daarnaar is door de synode meegegeven als een opdracht voor de toekomst.

Het begrip synodaliteit

Een merkwaardige gebeurtenis was de viering van het einde van het tweede Vaticaans concilie en de start van de synodes 50 jaar geleden. In zijn slotwoord sprak Paus Franciscus er over de 'synodaliteit' in de manier van werken van de Kerk.

“Een synodale Kerk is een Kerk die luistert, en ze is er zich van bewust dat “luisteren meer is dan enkel horen”. Handelen “met Petrus en onder Petrus” is geen beknotting van de vrijheid, maar een garantie van eenheid. De paus is “de permanente en zichtbare bron en het fundament van de eenheid, én van de bisschoppen én van de hele gemeenschap” (L.G. 23). De apostel is de rots, hij bevestigt de broeders in het geloof. Zo wordt in de Kerk, als in een “omgekeerde piramide”, de top onder de basis geplaatst. Als gevolg daarvan worden de gezagdragers “ministers” genoemd, omdat zij, in de oorspronkelijke betekenis van dat woord, de minsten van allen zijn.

In een synodale Kerk is de synode van de bisschoppen enkel de meest evidente manifestatie van een dynamiek van eenheid die alle kerkelijke beslissingen inspireert.

Het eerste niveau van de uitoefening van synodaliteit ligt bij de lokale Kerken. De organen van eenheid zijn daar: de priesterraad, het college van consultoren, het kapittel van kanunniken en de pastorale raad. Enkel indien deze organisaties verbonden zijn met de basis en beginnen bij het volk en diens dagelijks zorgen, kan de synodale Kerk worden gevormd. Dat betekent dat, ook al zijn deze structuren moeizaam, ze moeten naar waarde geschat worden en beluisterd, au sérieux genomen.

Het tweede niveau is dat van de kerkprovincies, of regio's, van bijzondere raden en, op een bijzondere wijze, van de bisschoppenconferenties. We moeten nadenken hoe we door deze instanties een betere collegialiteit kunnen tot stand brengen, misschien door de integratie en herziening van bepaalde aspecten van oude kerkelijke organisaties. In de synodale Kerk, zoals ik al zei, is het niet aangeraden dat de paus de plaats zou innemen van de lokale bisschoppen in de onderscheiding van elke kwestie die opkomt op het terrein. In deze zin ben ik er van bewust dat een gezonde

D. UITTREKSELS UIT DE EXHORTATIE AMORIS LAETITIA

INLEIDING

3. Eraan herinnerend dat 'de tijd de ruimte overstijgt', wil ik er nogmaals op wijzen dat de doctrinaire, morele en pastorale debatten niet moeten worden beslecht door tussenkomst van het leergezag. Natuurlijk is in de Kerk een eenheid van leer en praxis noodzakelijk, maar dit belet niet dat er verschillende interpretaties van bepaalde aspecten van de leer of daaruit afgeleide besluiten blijven bestaan. Dit zal zo blijven tot de Geest ons leidt tot de volle waarheid (cf. Joh 16,13), namelijk tot hij ons volledig heeft binnengeleid in het mysterie van Christus en wij alles zullen zien met zijn blik. Daarenboven kan in ieder land of streek gezocht worden naar oplossingen die rekening houden met de inculturatie, tradities en lokale uitdagingen. Want "culturen zijn onderling sterk verschillend, en elk algemeen principe [...] wil het nageleefd en toegepast worden, heeft nood aan een inculturatie". [3]

HOOFDSTUK II: DE WERKELIJKHEID EN DE UITDAGINGEN VAN HET GEZIN

49. Ik wil de aandacht vestigen op gezinnen die ondergedompeld zijn in ellende en op allerlei manieren getroffen worden door schrijnende levensomstandigheden. Iedereen kent wel moeilijkheden, maar arme gezinnen worden er nog zwaarder door getroffen. [36]
Bijvoorbeeld als een vrouw haar kind alleen moet opvoeden, als gevolg

[3] Toespraak ter gelegenheid van de sluiting van de XIVde Gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode (24 oktober 2015), L'Osservatore Romano, Franse uitgave (ORf), 29 oktober 2015, p. 8-9; cf. Pauselijke Bijbelcommissie, Geloof en cultuur in het licht van de Bijbel. Verslag van de Plenaire Vergadering van de Pauselijke Bijbelcommissie 1979, Turijn (1981); Oecumenisch Concilie Vaticanum II, Pastorale Constitutie Gaudium et spes, over de Kerk in de wereld van deze tijd, nr. 44; Joannes Paulus II, Encycliek Redemptoris missio (7 december 1990), nr. 52: AAS 83 (1991), p. 300; Apostolische Exhortatie Evangelii gaudium (24 november 2013), nrs. 69.117: AAS 105 (2013), p. 1049.1068-69.

[36] Relatio finalis 2015, nr. 15; cf. Boodschap voor de werelddag van migranten en vluchtelingen 2016 (12 september 2015): ORf, 8 oktober 2015, p. 19.

Geen salonreflectie, maar een moraal in dialoog

De paus levert de hermeneutische sleutel van zijn benadering als hij schrijft: “Dit levert een kader en een klimaat die ons moeten behoeden voor een kille kantoormoraal als wij de meest delicate thema’s behandelen; het is een kader dat ons eerder in een context plaatst van pastoraal onderscheidingsvermogen vervuld van barmhartige liefde, altijd bereid te begrijpen, te vergeven, te begeleiden, te hopen en vooral te integreren” (312). “Ik nodig de gelovigen die in een complexe situatie verkeren uit met vertrouwen het gesprek op te zoeken met hun pastores of met leken die een leven leiden dat toegewijd is aan de Heer (...) En ik nodig de pastores uit te luisteren met aandacht en sereniteit, met het eerlijke verlangen zich in te leven in het hart van het drama van mensen en hun standpunt te begrijpen, om hen te helpen beter te leven en hun plaats in de Kerken te herkennen” (312).

9. Gezin en spiritualiteit: Sommigen hebben engelen onthaald

Hoofdstuk 9 is gewijd aan De spiritualiteit van het huwelijk en het gezin (313-325). De paus schrijft: “De tegenwoordigheid van de Heer woont in het echte en concrete gezin, met al zijn lijden, strijd, vreugde en alledaagsheid” (351). “De momenten van vreugde, rust of feest, maar ook de seksualiteit worden er beleefd als een deelname aan het volle leven van de verrijzenis van Christus” (317). Het is belangrijk momenten te hebben van eenvoudig gebed in gezinsverband. We moeten een spiritualiteit van de zorg, de troost en de stimulans ontwikkelen (321). Dat houdt ook gastvrijheid in: “Door haar hebben sommigen zonder het te weten engelen onthaald” (Heb 13,2) (324).

“Geen enkel gezin is volmaakt en voor eens en altijd kant en klaar gemaakt, maar het vereist een geleidelijke ontwikkeling van haar eigen vermogen om lief te hebben” (325).

Laat het de slotzin zijn, een zin om over na te denken.

‘decentralisatie’ moet doorgevoerd worden.

Het laatste niveau is dat van de universele Kerk. Hier wordt de synode van de bisschoppen, als vertegenwoordiging van het katholieke episcopaat, de uitdrukking van de “collegialiteit onder bisschoppen van de hele synodale Kerk” (Christus Dominus 5). Dit niveau betekent effectieve collegialiteit, die ook in bepaalde gevallen effectieve collegialiteit kan worden door ‘de bisschoppen samen te brengen met de paus in de zorg voor het volk van God’ (Pastores Gregis 8). De paus staat niet boven de Kerk. Binnen de Kerk is hij één van de gedoopten en binnen het bisschoppencollege is hij een bisschop onder de bisschoppen en terzelfdertijd geroepen – als opvolger van Petrus – de Kerk van Rome te leiden die in liefde alle Kerken voorziet”.

(Uit de toespraak die paus Franciscus heeft uitgesproken op de viering van de 50ste verjaardag van de instelling van de bisschoppensynodes—17.10.2015).

Vorbereiding van de synode 2015

- 1° bevraging van het volk Gods: 2014: het universele volk van God bewustmaken van de eigenheid en de problematiek van het gezin, van de verschillende (nieuwe) situaties en van de houding van de Kerk daartegenover.
- Synode 2014 met de voorzitters van de bisschoppenconferenties. De besluiten werden publiek gemaakt. Enkele paragrafen kregen toen niet de 2/3 meerderheid van de stemmen.
- 2° bevraging van het volk Gods: 2015
- Instrumentum laboris, voorbereid door het secretariaat van de synode in Rome vanuit de bevragingen en de eerste synode.
- Synode 2015 met verkozen bisschoppen uit de bisschoppenconferenties en gecoöpteerde bisschoppen. De synode vaders worden gevraagd het Instrumentum Laboris te bestuderen en van daaruit een nieuwe eindtekst te schrijven.

Werkmethode

Zien – begrijpen – handelen (begeleiden—mee op weg gaan)

- In een open dialoog waar iedereen dezelfde rechten heeft en in totale vrijheid kan spreken, wordt eerst gekeken naar de verschillende vormen van 'gezin' (deel I). De diversiteit wordt met aandacht en respect besproken, zonder te oordelen of te veroordelen. Tekst voorstellen van de taalgroepen worden in synthese aan de algemene vergadering ter discussie voorgelegd. Dat iedereen hetzelfde recht van spreken had (telkens niet meer dan 3 minuten in assemblee), zorgde ervoor dat geen groepen voorkeur genoten, de curiekardinalen en alle synodevaders stonden op gelijke voet met alle anderen.
- Na de inleidende conferentie van de voorzitter, de Hongaarse kardinaal Peter Erdö, begon het werk in taalgroepen. Kardinalen, bisschoppen, priesters en leken bestudeerden daar samen de teksten en schreven nieuwe paragrafen. (Ik was in een Engelse groep met 21 kardinalen en bisschoppen en 8 leken).
- De eindtekst in 94 paragrafen werd voor elk van de paragrafen, en in zijn geheel, door meer dan 2/3 goedgekeurd.

Er was bij de aanvang door een aantal kardinalen een onenigheid uitgedrukt over de werkmethode. Paus Franciscus heeft die de 2de dag eenvoudig ontzenuwd en er op het einde van de synode aan herinnerd zeggende dat die methode wel degelijk goed gewerkt heeft.

Verschillende mentaliteiten kwamen in gesprek, omwille van verschillende snelheden en cultuurverschillen binnen de Kerk. Er waren voor het eerst veel Afrikaanse vertegenwoordigers (48 bisschoppen). De verschillen tussen Afrika, Azië, het Midden-Oosten, Latijns-Amerika en ook de verschillende delen van Europa (West, Oost, Zuid) kwamen in de bespreking vaak tot uiting. De spanning tussen 'vasthouden aan de doctrine' en 'pastorale wegen zoeken' binnen de actuele context was vaak voelbaar. Sommigen willen de 'deur dicht houden' anderen willen 'deuren open zetten'. Resultaat is dat door de positieve groei naar elkaar toe deuren opengezet werden, alhoewel nog over de concrete toepassing moet gewaakt worden.

Deze methode van werken heeft geleid tot een algemene houding van

zachtende omstandigheden" (301). "Iemand kan, ook al kent hij de norm, zich in bepaalde concrete omstandigheden bevinden die het hem niet toelaten anders te handelen of andere beslissingen te nemen zonder een nieuwe fout te begaan" (301). "Het is daarom dat een negatief oordeel over een objectieve situatie geen oordeel inhoudt over de toerekenbaarheid of over de schuld van de betrokken persoon (302). De paus baseert zich op Sint-Thomas van Aquino, die aantoonde dat als men van het algemene overgaat naar het bijzondere er altijd een zekere onbestemdheid heerst (304). "Het is mogelijk dat in een objectieve situatie van zonde, die subjectief niet of toch niet helemaal schuldig is, men toch in Gods genade kan leven, liefhebben en groeien in een leven van genade en naastenliefde" (305).

Wit en zwart of niet oordelen

De paus dringt aan op de noodzaak om een dualistische analyse te overstijgen. "Door te geloven dat alles wit of zwart is, sluiten we soms de weg van de genade en de groei af en ontmoedigen we mensen op hun tocht naar heiliging (305). "In om het even welke omstandigheden moet tegenover mensen die moeite hebben om ten volle volgens de goddelijke wet te leven altijd de uitnodiging blijven doorklinken om de via caritatis te gaan. De broederlijke liefde is de eerste wet van de christenen" (306).

Rekening houden met de broosheid

De paus staat lang stil bij het begrip breekbaarheid: "Ik geloof eerlijk gezegd dat Jezus een Kerk wil die aandacht heeft voor het goede dat de Geest uitstort over de wereld van de menselijke breekbaarheid" (308). "Pastores die gelovigen het ideaal van het Evangelie en de kerkelijke leer voorhouden, moeten hen ook helpen om zich de logica van het medelijden met breekbare mensen eigen te maken en vervolging of al te harde en ongeduldige oordelen vermijden. Het Evangelie zelf vraagt ons niet te oordelen noch te veroordelen (cf. Mt 7,1)" (308). "Wij worden geroepen om de barmhartigheid te beleven (...) Het is geen romantische voorstelling van zaken of een zwak antwoord op de liefde van God, die mensen altijd wil bevorderen, omdat de balk waarop het leven van de Kerk steunt de barmhartigheid is" (310).

het vermogen op te wekken om het onderscheid te maken tussen de verschillende logica's en de digitale snelheid niet toe te passen op alle terreinen van het leven" (275). Kinderen moeten seksuele opvoeding krijgen (280-286). En opvoeding moet ook geloofsoverdracht mogelijk maken (287-290).

8. Complexe situaties: De breekbaarheid begeleiden

Hoofdstuk 8 met als titel De broosheid begeleiden, onderscheiden en integreren (291-312), is het meest originele hoofdstuk van de exhortatie. De paus gebruikt er regelmatig de jij-vorm. Het gaat er in dit hoofdstuk om een volwaardige situatiemoraal uit te bouwen, op het concrete terrein; een moraal die verankerd is in de menselijke geschiedenis. Die capaciteit om de gewetenskwesties af te bakenen, die men ook de casuïstiek noemt, is een specialiteit van de jezuïeten en overduidelijk een van de favoriete terreinen van paus Franciscus. Hij dringt aan op een "gradualiteit in de pastorale", een begrip dat al door paus Joannes Paulus II is ontwikkeld (295). Hij wijst erop dat veel situaties in de praktijk ver af staan van het ideaal. Daarom dringt hij aan op het onderscheidingsvermogen in situaties die "onregelmatig worden genoemd". Het is het terrein van de goddelijke pedagogie waarover de synode sprak (297). "Echtgescheidenen die een nieuwe verbintenis aangaan bijvoorbeeld, kunnen zich in heel uiteenlopende situaties bevinden, die daarom niet moeten gecatalogiseerd of weggezet worden in al te rigide uitspraken" (298). "De logica van de integratie is de sleutel van hun pastorale begeleiding" (299).

Een dubbele moraal?

Dankzij de concrete pastorale ontmoeting tussen een persoon en een pastor "vermijden we het risico dat een bepaalde vorm van onderscheiding (svermogen) ertoe aanzet te denken dat de Kerk een dubbele moraal erop na zou houden" (300): de paus introduceert hier het antwoord op een bezwaar en herwaardeert een element dat hem dierbaar is: het gesprek en de dialoog als basis van gedrag.

Verzachtende omstandigheden

"De Kerk beschikt over een gedegen reflectie over beïnvloedende en ver-

- luisteren naar de realiteit
- zorg voor de begeleiding van de mensen van op de plek waarop ze zich bevinden naar de Kerk
- en zoeken naar de weg voor een totale integratie in de Kerk.
Onderscheiding en barmhartigheid zijn kernbegrippen geworden.

Bijzondere getuigenissen

Vermits alles vertrok van de realiteit, van de ervaring van de deelnemers, waren er verschillende benaderingen van de gezinssituatie. Afrika en Oost-Europa vertoonden meer behoudsgezindheid, West-Europa en Latijns-America wilden wel verder vooruit.

- Bisschoppen van het Midden-Oosten zijn bijzonder bezorgd om de oorlogssituatie.
- Een kardinaal getuigde van de noodzaak om met eerbied te spreken over moeilijke situaties, omdat ook zijn ouders gescheiden waren.
- Protestantse deelnemers begrepen niet dat ze niet mogen te communie gaan ook al zijn hun vrouw en kinderen katholiek en zij samen met hen naar de Kerk gaan.
- Een bisschop van een toeristische site in Cyprus vertelde dat veel jongeren uit West-Europa bij hem komen trouwen. Hun papieren zijn door het bisdom in hun "thuis-bisdom" zonder veel aandacht ondertekend. Maar wanneer ze dan later willen scheiden voor de Kerk, dan zijn die bisdommen plots heel streng.
- Bij de eerste communie heeft een kind van een nieuw samengesteld gezin – waarvan de "nieuwe ouders" dus niet te communie kunnen gaan – de geconsecreerde hostie in drie gedeeld en aan de ouders ergens midden in de Kerk gegeven.

Uit de slottoespraak van paus Franciscus.

In zijn slottoespraak maakte paus Franciscus duidelijk wat hij verstaat onder de band tussen doctrine en pastoraal.

“Boven de dogmatische kwesties die goed gedefinieerd zijn door het magisterium van de Kerk, hebben we gezien dat wat voor een bisschop van een continent normaal lijkt, kan overkomen als eigenaardig – bijna een schandaal – voor een bisschop van een ander continent. Wat er uit ziet als een overtreding van het recht in één maatschappij, kan in een andere beschouwd worden als een duidelijk voorschrift dat onomstootbaar is. Wat in een bepaalde context gewetensvrijheid is, kan elders gezien worden als verwarring... Elk algemeen principe moet geïncultureerd worden indien het wenselijk is dat het gevolgd en toegepast wordt”.

“De ervaring van de synode heeft ons duidelijk gemaakt dat de ware verdedigers van de doctrine niet diegenen zijn die de letter verdedigen maar de geest. Het is niet de idee maar de mens die telt, niet de formule maar de vrije gave van de liefde van God en zijn vergeving”.

“De eerste plicht van de Kerk is niet te veroordelen of ketter te verklaren maar wel de barmhartigheid van God zichtbaar te maken, op te roepen tot bekering en de mensen te geleiden naar de verlossing van de Heer” (Cf. Joh. 12, 44-50).

Opvolging in de lokale Kerk

- Het is van belang een synodale en barmhartige Kerk te worden. De doorstart naar het jaar van de barmhartigheid was voelbaar op de synode. De piramide staat op zijn kop. Dit is een teken dat de Kerk elke vorm van machtsverhouding wil overwinnen, elke vorm van klerikalisme. Het gelovige volk dient betrokken te worden bij alle beslissingen in een vorm van medeverantwoordelijkheid.
- Barmhartigheid is de levenshouding tegenover diegenen die omwille van omstandigheden weg gegroeid zijn van de Kerk. De synode stond duidelijk in het teken van de barmhartigheid, en de 14 werken van barmhartigheid helpen mee het huwelijk op te bouwen in een relatie van gehuwden tegenover elkaar, ten opzichte van de kinderen en de samenleving.
- Huwelijksvoorbereiding is van uiterst belang, om diegenen die zich voorbereiden op het kerkelijk huwelijk inzicht te geven in wat het betekent door een sacrament verbonden te zijn.

Hij haalt af en toe persoonlijke herinneringen op: “Ik herinner me een refrain waarin gezongen werd dat stilstaand water gaat stinken en bederft. Dat is wat er gebeurt als het liefdesleven uit de eerste jaren van het huwelijk stagneert, ophoudt in beweging te zijn, de onrust mist die het koppel vooruit duwt. De dans, die de jonge liefde vooruit stuwt, de dans met die verrukte blik vol hoop mag nooit ophouden” (219). Maar ook crises tekenen het leven van een koppel (232), “zij maken deel uit van zijn dramatische schoonheid” (232). Die breuken en scheidingen moeten begeleid kunnen worden (241). “Het is belangrijk aan gescheiden mensen die een nieuwe verbintenis gesloten hebben, te laten voelen dat ze wel degelijk deel uitmaken van de Kerk, dat ze niet uit de gemeenschap gestoten worden (243). Voor hen moeten de procedures voor de nietigverklaring van het huwelijk toegankelijker worden gemaakt (244). Partners moeten zich ervoor hoeden de kinderen niet als gijzelaars te gebruiken als het tot een scheiding komt, schrijft de paus (245). In verband met mensen met een homoseksuele geaardheid herneemt hij de verklaring van de synodevaders: “Wij wensen eraan te herinneren dat elke menselijke persoon in zijn/haar waardigheid gerespecteerd moet worden en met respect onthaald dient te worden, wat ook zijn of haar seksuele geaardheid is” (250). Hij herinnert eraan dat verbintenissen tussen homoseksuele mensen niet op gelijke voet kunnen worden geplaatst met het huwelijk (251). Hij leeft mee met gezinnen die in rouw leven en wijst erop hoe belangrijk het is om zich voor te bereiden op de dood, wetende dat “het geloof ons verzekert dat de Verrezene ons nooit in de steek zal laten” (256).

7. Het gezin en de opvoeding van de kinderen: met zelfs een woordje over computerspelletjes

In hoofdstuk 7 – De opvoeding van de kinderen versterken (259-290) – onderstreept de paus het belang van “die momenten die we met onze kinderen doorbrengen, op een eenvoudige en liefdevolle manier pratend over de belangrijke dingen van het leven” (260). De school is noodzakelijk, maar kan het gezin nooit vervangen (263). Het gezin is de eerste school als het gaat over menselijke waarden (274). Over elektronische spelletjes schrijft de paus “dat het er niet op aan komt kinderen te beletten om met hun elektronische spullen te spelen, maar om een manier te vinden in hen

intense vreugde ontstaat daar waar men de anderen gelukkig kan maken, zoals in de film *Le festin de Babette* (129). Het is, bij mijn weten, de eerste keer dat een paus een film citeert in een apostolische exhortatie! Hij herinnert aan wat hij de drie sleutelwoorden in het leven van een koppel noemt: “Alstublieft, dank u wel en vergeef me” (133). Hij spreekt over dialoog, passionele liefde en de seksuele dimensie: “Seksualiteit is een intermenselijke taal waarin de ander wordt gerespecteerd, met zijn/haar heilige en onschendbare waarde (151). “De meest heilzame erotiek, ook al is ze verbonden aan het zoeken naar genot, veronderstelt een zekere ontsteltenis en kan op die manier de impulsen vermensenlijken” (151). De paus weet ook dat seksualiteit bron van lijden en manipulatie kan worden (154). We moeten ons blijven verzetten tegen elke vorm van seksuele onderwerping (156). Ook kiezen voor maagdelijkheid is een vorm van liefde. “Maagdelijkheid heeft immers de symbolische waarde van de liefde die niet de behoefte voelt om de andere te bezitten” (161).

5. Gezin en vruchtbaarheid: Het mysterie van de schepping

Centraal in het 5de hoofdstuk, met als titel: *Liefde die vruchtbaar wordt* (166-198) staat de gave van het leven en het verwelkomen van kinderen. De paus heeft het over de ervaring van zwangerschap voor een vrouw (168). Hij heeft ook oog voor de waarde van het vaderschap. Maar hij bekijkt vruchtbaarheid vanuit een breder perspectief als hij het heeft over adoptie en de opvang van armen (183). Hij schrijft over het lot van kinderen en senioren (191). Hij onderstreept het belang van het historische geheugen van oudere mensen (193). Hij heeft het over de ervaring van broederlijkheid (194). En hij verliest situaties zoals die van eenoudergezinnen, tienermoeders, mensen met een handicap en zieken niet uit het oog.

6. Het gezin in de pastorale begeleiding: Niet ophouden met dansen

Hoofdstuk 6 heeft als titel: *Enkele pastorale perspectieven* (199-258). Het begint met de pastorale begeleiding van gezinnen in de parochie en de Kerk. Maar de paus brengt ook de affectieve vorming van seminaristen ter sprake (203). Hij schetst de begeleiding van verloofden en de voorbereiding op het huwelijk (205), die op de huwelijksviering inbegrepen. Maar ook de pastorale begeleiding van de jonggehuwden komt ter sprake (217).

- Pastorale begeleiding van alle gehuwden is nodig, vooral van jong gehuwden. En zeker van mensen ‘na scheiding’, van gescheidenen en hertrouwen: op weg gaan met hen naar een zo goed mogelijke integratie in het kerkelijk leven.
- In catechese voor kinderen en jongeren, ook in schoolverband en in de jongeren pastoraal, in het godsdienstonderwijs en in ethische vakken, dient gewezen te worden op de waarde van het huwelijk. Relatieopbouw is een thema dat zijn plaats vindt in jongerenverenigingen.
- Het is belangrijk dat ook politieke en sociale verantwoordelijken streven naar het behoud van het gezonde gezin. Iedereen is verantwoordelijk voor deze belangrijkste cel van de samenleving.
- Er is de noodzaak van diepgaande studies die aan de grondslag kunnen liggen van een nieuwe theologische, sociologische en antropologische benadering van het huwelijk en het gezinsleven.
- Ten gepaste tijde moeten we klaar staan om de publicatie van de pauselijke exhortatie over het gezin in de media te brengen evenals bij de gelovigen. Daarop moeten we ons nu reeds voorbereiden.

C. AMORIS LAETITIA

samenvatting van de apostolische exhortatie van paus Franciscus over het gezin

Mgr. Jean-Pierre Delville

De apostolische postsynodale exhortatie is het resultaat van de twee bisschoppensynodes over huwelijk en gezin, in oktober 2014 en oktober 2015. Het document is door Franciscus gedateerd op 19 maart 2016, het feest van Sint-Jozef.

De exhortatie brengt op een getrouwe en gestructureerde manier de elementen samen van de beide synodes, waarvan eerder al de officiële besluiten werden gepubliceerd. Maar paus Franciscus voegt er nog twee belangrijke en persoonlijke elementen aan toe: hij brengt eerst in een synthese de hele problematiek van het gezin en de liefde samen; daarvoor maakt hij toevoegingen, waarvan vooral zijn commentaar op het loflied op de liefde van Paulus (1 Ko 13, 4-7) in hoofdstuk 4 en heel hoofdstuk 8, waarin het begrip 'situatiemoraal' ontwikkeld wordt, opvalt. De paus antwoordt op die manier ook onrechtstreeks op heel wat netelige kwesties zoals de communie voor hertrouwde echtgescheidenen of de plaats van homoseksuelen in de Kerk. Hij staat daarbij geen theoretische houding voor, maar kadert die elementen in een fundamentele moraal, gebaseerd op de barmhartigheid, begrip voor de breekbaarheid en het afwijzen van een definitief oordeel of veroordeling. Het is de titel die ontegensprekelijk de toon zet: Amor laetitia, de vreugde van de liefde. Een toon van vertrouwen en liefde.

1. Het gezin in de Bijbel: Man en vrouw, beeld van God

Het eerste hoofdstuk (8-30) is gewijd aan het gezin en het koppel in de Bijbel en als plaats van geloofsopvoeding- en overdracht. "Op een verrassende manier heeft het beeld van God juist het koppel man-vrouw als verklarende parallel" (10). Het gezin is ook een plaats van lijden en werken, en van de zelfgave.

2. Het gezin dag in dag uit: stress!

De titel van hoofdstuk 2 (31-57) luidt: De werkelijkheid en de uitdagingen

van het gezin. Het is helemaal gewijd aan de actualiteit. En een van die actuele problemen waarmee het gezin af te rekenen heeft, is de stress (33). De paus laat zich hier behoorlijk kritisch uit over de vaak (te) idealiserende manier waarop de Kerk het gezin heeft voorgesteld (36). Hij ondertreept de geloofwaardigheid van het gezin in de samenleving (38), ook al leven we in een cultuur van de voorlopigheid: "We moeten er erkentelijk voor zijn dat het merendeel van de mensen vindt dat de gezinsrelaties moeten standhouden in de tijd en het respect voor de andere verzeke- ren" (38). De paus herinnert eraan dat de Kerk zich keert tegen staten die verplichte contraceptiva, sterilisatie en abortus voorstaan (42). Hij hamert op de problemen rond huisvesting (44), migratie (46), buitenechtelijke kinderen en mensen met een handicap (47). Hij pleit voor respect voor de senioren (48). En wat betreft de grote uitdagingen vermeldt de paus de geloofsoverdracht (50), drugsverslaving (51), polygamie (53), geweld tegen vrouwen (54) en het misbruiken van de gendertheorie (56).

3. Het gezin en de leer van de Kerk: de genade van het sacrament en kiemen van het Woord

Het 3de hoofdstuk is getiteld: De blik gericht op Jezus: de roeping van het gezin. Het vormt een synthese van de kerkelijke leer over het gezin. De klemtoon ligt op de bijdrage van Jezus, zijn gezinsleven en zijn woord (61-66). De paus onderstreept de waarde van het huwelijk als sacrament (71), maar houdt ook rekening met vormen van ongehuwd samenleven, die hij "kiemen van het Woord" noemt (76-79). Hij spreekt ook over het doorgeven van het leven en de opvoeding van de kinderen (80-85).

4. Het gezin en de liefde: Mijn man ziet me niet staan

Hoofdstuk 4 (89-164) – De liefde in het huwelijk – gaat over de zin van de liefde. Het begint met een compacte analyse van het loflied op de liefde van Paulus (1 Kor 13, 4-7), die wordt toegepast op het huwelijk: "Het huwelijk is een vriendschapsband die de kenmerken van de passionele liefde integreert, maar die ook altijd gericht is op een meer stabiele en intense eenheid" (125). De paus wijdt enkele heel concrete zinnen aan de menselijke blik: "Mijn man ziet mij niet staan, het lijkt wel alsof ik onzichtbaar voor hem ben. Kijk me toch aan als je tegen me praat!" (128). De meeste